

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETLEŞME” TARTIŞMALARI: TATARİSTAN ÖRNEĞİ

Saime Selenga GÖKGÖZ*

Ozet: Makale Sovyet parçalanmasının üzerinden geçen zaman diliminde, Rusya Federasyonu'nda Tatar toplumunun hâldeki siyasî ve sosyo-kültürel hayatıyeti üzerinedir. Bu hayatıyet için Tatar aydınları tarafından biçimlendirilen düşünce ve politikalar ise “millet” ve “milletleşme” kavramlarının merkezinde ele alınmaktadır. Tartışma alanı, “kendi oluş” (samobitnost') ve egemenlik (suverenitet) kavramları ekseninde, kendi oluşu biçimlendiren “tarihli millet” kategorisini Tatar milleti için peşinen kabul eder. Tatarlık olgusu, Sovyet mirası meselesi içinde sorgulanmaktadır. Rusya'nın özellikle V. Putin'le beraber yeni milliyetler siyasetini belirleyen ve biçimlendirip yönlendiren iç dinamiklerin rolü de tartışılmıştır. Rusya Federasyonunda Tatar bağlamında merkezden çevreye politikalar ve uygulamalar, Rus olmayan milletlerin de bu politikalara karşıt “meydan okuma” potansiyelleri de bu seviyede ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Tataristan, Rusya Federasyonu'nda Etniklikler arası ilişkiler, Siberuzayda Tatar Gençliği, Tatar Milli Kimliği, İdil-Ural'da Sovyet mirası.

Discussions on “Nation” and “Nationalization” in Post-Soviet Russia: Case of Tatarstan

Abstract: The article is about the Tatar society's contemporary political and socio-cultural survival in the Russian Federation during the post-Soviet era. The ideas and policies which are shaped by the Tatar intelligentsia for this survival are considered in the framework of “nation” and “nationalization”. In the debate, the category of “historical nation”, which connects with national self-construction process and the concept of sovereignty is already taken for granted for the Tatar national identity formation. The phenomenon of being a Tatar is discussed in the scope of Soviet legacy. Internal dynamics which determine and lead neo-national policy applied by V. Putin, the President of Russian Federation, are explained. The policies from the centre to periphery in the Tatar case, and the capabilities of “challenge” of the non-Russian nationalities to these policies are discussed.

Key words: Tatarstan, Russian Federation, interethnic relations in Russian Federation, Tatar national identity, Tatar youth in cyberspace, Soviet legacy in İdil-Ural region.

* Yard. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Giriş

Bu makalenin ele aldığı ya da tartıştığı sorunlar, Sovyet parçalanmasının üzerinden geçen zaman diliminde, yazarın aktüel Rusya Federasyonu ve Rusya içi Türklüğün hâldeki siyasî ve sosyo-kültürel hayatini elinde tutma ve koruma bağlamında geliştirdiği düşünce ve politikaları “millet” ve “milletleşme” kavramlarının merkezine yerleştiren bir açıklama ve açıklama denemesidir. Rus denizi ile çevrelenen Rus olmayanların, bu noktada Tatarların “kendi oluşu”nu (özgünlük, özneliği: *samobitnost*) Emperyalden Sovyete ve Sovyet sonrasına sürdürme, bunu ise “egemenliği” koruma mücadelesiyle (nasıl?) birleştirerek gerçekleştirme ve hem egemenlik meselesine hem de kendi oluşa; kendi politik ve kültürel varlığını korumaya atıfla, kuramsal tartışmanın çerçevesini sunan (federal) merkez-çevre ilişkisinde İdil-Ural ve Tataristan boyutunda yaşanan gerçekliklere nüfuz etmenin de tarih disiplini içinde yarım kalacak bir çözümleme olacağı da kabul edilmektedir. Fakat tarihinin disiplinler arası işinde siyasal ve sosyo-kültürel olguları, zaman-mekân, failer ve nesnelere, şartlar, dinamikler örgüsüne bağlı kalarak kendine göre kurmaya yine de hakkı vardır. Soyutlamalar gerçekliğin ancak parça gerçeklik olarak kabulüne veya reddine açık kapı bırakacağından, burada Sovyet sonrası tarihsel gerçekliğin, hakkında yeniden, merkez Moskova’da, bir “bilimsel seminer”¹ düzenlenecek seviyede dinleyici ve katılımcılarını bularak tartışılan ve aslında üç tarihsel zaman ekseninde; Emperyal-Sovyet-Sovyet sonrasında Rus etnopolitik bakışına da örnek oluşturacak ölçüde tercüme edilebilir ‘Tatar meselesi’ (*Tatarskiy vopros*); Tatarlık merkezinde bu “kendi oluş”un görünümlerinin hâl ve geçmiş zamanda kurulması ve bu kurgunun yalnızca bazı sorunsallarının paylaşılması tercih edilmiştir.

Tartışma alanı, kendi oluş ve egemenlik kavramları ekseninde, kendi oluşu biçimlendiren “tarihli millet” kategorisinin Tatar milleti için peşinen kabulünü öne sürerek Tatarlığın neliği meselesini, Sovyet öncesi ve Sovyet devri bir tarafa, esasta bu iki zaman diliminin Sovyet sonrasına taşıdığı, Rusya’nın özellikle Vladimir Putin’le beraber yeni milliyetler siyasetini belirleyen ve biçimlendirip yönlendiren iç dinamikleri sorgulamıştır. Tabii merkezden çevreye politikalar ve uygulamalar, Rus olmayan milletlerin de bu politikalara karşı/karşıt “meydan okuma” potansiyelleri de bu seviyede devre dışı bırakılmamıştır. Sovyet sonrası Rusyasının,

¹ Bu makale Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2004 (A.Ü. DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 4-7 Mayıs 2004) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bu makalenin hazırlığı yapılırken siberuzayda Tatar dünyasına kısmen de olsa nüfuz edilmiş, bildirinin kaynak malzemesi büyük ölçüde elektronik metinlere ve yanı sıra basılı yayınlara da dayandırılmıştır. “Rusya’da Tatar Meselesi” (“Tatarskiy vopros v Rossii”) konulu Bilimsel Seminer dizisinin altıncısı ise “İslâm ve devlet” ilişkisine ayrılmıştır. Rusya Federasyonu’ndan Rus akademik ve resmî zevatin yanında Tataristan’dan da akademik, bürokrat ve dinî temsilcilerin katıldığı bu oturum hakkında <http://www.tatmir.ru/article.shtml?article=471§ion=0&heading=0>. İlgili seminer hakkında ileride daha ayrıntılı olarak durulmuştur.

bu yeni milliyetler siyasetinde iç dinamikleri etkileme gücü bilindiğinde Rus dünyasını kenarda bırakmadığı küresel alt üst oluşlar hem Rusluk hem de Rus olmayan milletler; özellikle kendisini Müslüman dünyasının ve Türk dünyasının parçası sayan milletler; Tatarlık eksen alınıp bu alt üst oluşlara cevabı veren Tatar millî entellektüelleri arasında son on yıla tarihlenen canlı tartışma hattı Tatar yerel basını ve basılı entellektüel-akademik yayınlara, siberuzayda Rus ve Tatar dilli sitelerin; sivil toplum kuruluş veya örgütlerin siteleri ya da haber portalları, yine Tatar tartışma forum sitelerinin içerdiği elektronik kaynaklara dayandırılmıştır.

Eğilip Bükülen Tarihsel Metin ve Hafıza: “Unutturulan” Tatarlığın Peşinde

Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel seyrinin yalnızca bir dönemini oluşturan emperyal Rusya ile emperyal Osmanlının siyasî ve askerî karşılaşmasında, Osmanlı için, 18. yüzyılın son çeyreği ile Küçük Kaynarca Andlaşmasının beraberinde gelen ve artık “şimal tehlikesi” olarak görünen ilişkinin, ve bu bir tarafa göre belirlenen niteliğinin anlamlandırılması makalenin içeriği açısından diğer tarafa göre bir açıklamayı gerektirmektedir. Bu gereklilik millet ve milletleşme tartışmalarında, Tatar entellektüellerinin aldığı politik tavrı ve değerlendirmelerini, tarihsel ilişkilendirilmelerini de yaparken bağlamlarının Osmanlı (:Türk)-Rus ve Türkiye-Sovyetler Birliği ve Türkiye-Rusya Federasyonu tarihsel düzlemlerini mutlak hesaba katmış olmalarından kaynaklanmıştır; dolayısıyla onlara göre de diğer taraf hangi taraftır sorusu tekrar sorulmuştur.

Peşinen “ötekileştirilen” taraf, 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve Kıpçak Türklüğünün o zaman ve bu zaman, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren daha vurgulu bir içerikte, özellikle ve nihayet ceditçi söylemin düşünce alanında dil bilincinin yanında “millî” tarih bilinciyle beslenerek hâldeki sorgulamalardan birini oluşturan millet ve tarih inşası sürecinde belirlenen Tatar kimlik oluşumuyla yerini bulur. “Öteki” olarak Rus’un da Tatar imgeleminde ciddi bir yer işgal ettiği aşikârdır. Bu imgelemin yine öteki tarafını oluşturan Rusluk algılaması, bugün de “Tatarlık ne” sorusuyla beraber tartışmalı içeriklerle, Tataristan’da ve İdil boyunda tarih eğitiminin önemi bağlamında; Rus-Tatar okullarında Tatar çocuklarına okutulmakta olan tarih kitaplarında ve bunların tasfiyesini de bir bakıma içine alan “düzeltelerin” ve yeni “tertiplerin” dolayısıyla Rus tarih yazıcılığının tesirinden tamamen uzaklaşarak yeniden üretilmekte olan tarihsel perspektiflerin ve düzlemlerin bir parçasını oluşturan tarihsel “miras”² söyleminde de anlam alanını

² Rafael Hakimov, “Plastilinovaya istoriya dlya slujebnogo pol’zovaniya” (“Hizmete Özel Tertiplenen Tarih”), OGONEK, 90-02: Spetsvıpusk (Tatarstan), İyul 2002 (Röportaj) (Tarihçi, Tataristan Cumhurbaşkanı siyasî işler danışmanı, Tataristan Bilimler Akademisi Şihabeddin Mercanî adlı Tarih Enstitüsü Müdürü (Institut Istoriı im. Ş. Mardjani AN RT, 1997), <http://www.tataroved.ru> (publikatsiya web sayfası) 11.04.2004. Ayrıca bak. Marat M. Gibatdinov, “İzuçeniye istorii tatarskogo naroda i Tatarstana v škole (traditsii i sovremennost’)” (“Tatar halkının ve Tataristan’ın tarihinin öğrenilmesi (gelenek ve çağdaşlık)“, Tataristan Bilimler Akademisi Şihabeddin Mercanî adlı Tarih Enstitüsü, Millî

bulmuştur (Hakimov 2002a). Bu miras akademik Agdas Burganov’un ifade ettiği gibi, esasta Putin sonrasına vurgu yaparak fakat üç kronolojik eksene yerleşerek Rus-Tatar bağlamına taşınan içerik tazyikiyle, yutan ve “yutmaya devam eden” bir hafızanın (iki taraflı) da içeriğini oluşturur.

Ortaçağların Slavlık ve Rusluk bağlamında Altın Ordu ve Rus knezlikleri arasındaki ilişki düzlemi, Rus muhayyilesine hakim olacak olan Tatar “saplantısının” (*obsession*) neden ibaret olduğunu anlamakta da kilit olacaktır. Rus ikona sanatında üslup yaratan keşiş Andrey Rublev’in dinî tecrübesini sinema diline aktaran Sovyet yönetmen Andrey Tarkovskiy’in aynı adlı filmi (1966) bu kilidi açarak girilen yapının ilerisini görmemizi sağlayacaktır³. Öyle ki 19. yüzyılın keskin Rus Ortodoks misyoner rahibinin de⁴ misyoner siyasetini belirleyen akıl ve muhayyile, hafızasında saklı tuttuğu Rus tarihinin bu “unutulmayan” geçmiş devrinin keşiş Rublev’i ile 500 yıl sonra rahibi kesiştirir. Keşiş ressam Rublev’in tecrübesinin, Tarkovskiy diliyle aktarımı Kazan’ın zaptını öne çıkaran Sergey Einsenstein’in *Korkunç İvan* üçlemesinin ilk filmi (1944-1945) de öte yandan aratmaz⁵. Sinema gerçekliği, en erken, Lenin’den başlayarak Stalin iktidarında daha yoğun bir şekilde tarihin ideolojik araç kullanıldığı bir alan olacaktır. “Tatar vahşetinin” ortasında Suzdal Rusyası’nın merkezi Vladimir şehrinin “Tatar Hanı ile iş birliği yapan “hain” Rus prensin yardımıyla Tatarların kuşatmasını” sahne yaparak Aziz Sergey Teslis Manastırı’ndan çıkıp Moskova’ya gerçekleştirdiği yolculuk etrafında, 1400-1423 yıllarının bu ikona ressamının kendi iç ruhanî bunalımıyla anlatıldığı *Andrey Rublev* filminden aktarılan şu ifadeler filmin karelerinden haykırır: ‘Tatar istilâsı’, ‘Tatar vahşeti’ karşısında ‘hain Rus prensi’... Altın Ordu hakimiyeti “Moğol devri” olarak, 19. yüzyıl başında savunurlarını bulacak ve Rus emperyal tarih yazıcılığının temsilcilerinin emperyal hizmetiyle Rusluk tanımı; Rusluğun farklılığı ve kendi oluş macerası “Tatar’a göre” de

Eğitim Tarihi ve Teorisi Merkezi, <http://www.tataroved.ru> (*obrazovanie* web sayfası), 11.04.2004. ayrıca (Hakimov 2002b); Hakimov’un bu makalesinin, “Kto ti, Tatarin?” (Tatar, Sen Kimsin?)” <http://www.tataroved.ru/publication/npop/1/>, okunması önerilir. Aslı Tatarca olan makalenin (özellikle “içeride kullanılmak üzere” Tatarca kaleme alındığı belirtilmeye değerdir. Tırnak içi yorum makaleyi Rusçaya tercüme eden kişiye aittir.) Makale elektronik ortamda yayınlanmadan önce aynı başlıkla Rusçaya tercüme edilerek *Vostochny Ekspres* (Kazan, N.17-18, 26 Nisan-2 Mayıs 2002) gazetesinde basılmıştır. Burada kullanılan e-metin Rusça çevirisidir. R.Hakimov’un uzun yazısı, “Birlik”, “Tarih”, “Ana dil”, “Kültür”, “Büyük Tataristan” kısımlarından oluşur, elektronik ortamda gazeteden alıntı ilk ve üçüncü kısım yayınlanmıştır.

³ Tarkovskiy sineması ve *Andrey Rublev* hakkında (D’Sa 1999) ve <http://www.nostalgia.com> sitesi.

⁴ Atıfta bulunulan ama ismi verilmeyen misyoner rahip Yevfimiy A. Malov’dur. Malov hakkında (Gökgöz 2007).

⁵ Sergey Einsenstein ve sineması hakkında zengin elektronik kaynak malzeme için <http://www.nostalgia.com>

yapılacak, Rus kimliğinin “Tatar boyunduruğu” (*tatarskoe igo*) ile açıklanan kısmını oluşturacaktır.

Sinema dilinin, Sovyet devrinde “millet” olgusunu “Rus olmayanların” tarihsel tecrübelerinde ve hâlde tasfiye etmek, sınıfsız toplumu yaratmak üzere komünizme hizmet ettiği gerçeği açıktır. Sinema ve tarihi buluşturma, edebiyat, tiyatro ve opera ürünleri, Bolşevik İhtilali’ne “gönüllü” katılan emperyalin *inorodets*lerine hâlâ “velikorus” olarak bakışını ortaya koymuştur. Kazan’ın zaptını meşru kılıcı Kiliseyi ve Korkunç İvan’a tacını takarken knezlikten Çarlığa yükselişini simgeleştiren, Altın Ordu’nun mirasını her şekliyle temsil eden Kazan Hanının elçilerini taç giyme töreninde öldürürken, “Kazan’a!” haykırışıyla yarım saat sinema karesinde yeniden Tatar saplantısını canlandıran Einsenstein sineması yine de *Homo Sovieticus*’un parçalanmasını önleyememiştir. Gerçekten de Kazan’ın düşüşü bir simge ve Rus Çarlığının, daima Hazar ve Hazar ötesi Türk coğrafyasına tarihçi Zeki Velidî Togan’ın coğrafyayı adlandırdığı gibi ‘Doğu Türk illerine’ yayılmasının başlangıcı olmuştur. İdil-Ural sahası 16. yüzyılın ikinci yarısından I.Petro, II. Katerina ve halefleriyle beraber imparatorluğun sonuna kadar emperyal idarenin resmî siyasî terminolojisine 19. yüzyılın ilk yarısında giren “başka kökten/soydan” (*inorodets*) halklara uygulanan kolonyal siyasetlerinin ilk tecrübe edildiği mekân olacaktır. Bu çok yönlü siyasetler, Rus iskânıyla başlayan etno-demografik yapıyı değiştirme ve bununla beraber eş zamanlı yürütülen Ortodokslaşırma ile Ruslaşırma olarak kabul gören misyoner faaliyetleri ile, dinî ve sivil emperyal iktidarın birinden diğere dayandırarak taşraya türlü idarî araçlarla, assimilatîf karakterini derecesi çoğalan ve azalan ölçüde koruyarak Bolşevik İhtilaline kadar sürmüştür.

Kazan’ın zaptıyla çok uluslu ve çok dinli yapıya taşınan ve bu yapının birliğini sağlamak üzere “Doğulu” için de ideolojik olarak Rusluk ve Ortodoksluk ve imparatorluk ile üç temelde yürütülen tebaa siyasetleri, tâbi olan ve tâbi kılan düzleminde emperyal metinlerin kavramlarıyla ifade edilirse “*inorodets* meselesi”ni çözmek üzere şartlanmıştır. İdil-Ural’ın bir coğrafya olarak ve bu coğrafyayı anayurt olarak bilen *inorodets* sakinlerinin Müslümanlığı ve Türklüğü noktasında ayrışanları hakkındaki tarihsel kimlikleri üzerine ana bir anlam dairesi oluşturacak nitelikte bir tartışma, misyonerin zihninde dahi, Altın Ordu’dan da yüzyıllar öncesine gönderme yapılmak suretiyle, misyoner dinî sohbetlerinin muhatapları medrese şakirtlerine, yani bu “Muhammediler” hitabıyla kimlik tespitinde Tatar’ın (ve Başkurtun) Müslüman olduğu geniş bir dinî ve kültürel karşılaşma düzlemine hükmeder. Tâbiyet ilişkisi, emperyal aktörlerden yalnızca biri olan misyoner açısından bu düzleminde “öteki”nin, Rus’la, Rus’un dinini, misyoner tarafından kendi ana dilinde va’z ederek yakınlaşma (*sbljenie*) olarak açıklanır. Emperyal sivil idare ise merkezden taşraya bu siyasette yine misyonerlerce de paylaşılan boyutuyla, “medenileştirici” (*tsivilizator*) tâbi kılan olarak, dilini dolayısıyla beraberinde gelen kültürünü dinî karakter taşımayan mektepleşme, eğitim sistemiyle uygulamaya geçiren iki emperyal failden biri olacaktır. Yakınlaşma, karışma (:melezleşme) ve

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETLEŞME” TARTIŞMALARI:
TATARİSTAN ÖRNEĞİ

arkasından idealde hakim unsura benzeme; “emperyal birliği”n korunması için emperyal olana, Rusya vatanına ve “öteki” olmaya devam edecek unsura bu vatan medeniyet taşıyıcı olmak kendisine üstün misyon biçen Rusluğa ve fakat evrilerek (?) Rusyalılığa sadakati inşa eden tasarımların edimleri olmuştur. Siyasette bu sürece adının veren terim *smeşenie* kavramıdır. Bu iki kavrama yaslanan yönetim anlayışı ve uygulamaları emperyal Rusya’nın Doğulu Rus olmayan unsurlara (Müslüman olsun olmasın) bilgi-iktidar araçlarıyla yönelecekse de Rusya’nın tarihsel İslâm ve Tatar (:Türk) eksenini “baş ağrıtan” meselesi olmaya devam edecektir. Öyle ki son on yılda bu noktada Tatar tarihçilerinin, 1552 öncesine ve sonrasına tekrar yönelen ilgilerini ilk anda fark etmek mümkündür. İdil Bulgarları ve Altın Orda mirası, Kazan Hanlığı üzerine yeni; arkeoloji ve yan disiplinlerle desteklenen erken ortaçağ ve ortaçağ ve klasik dönem araştırmaları, mesela makale türünde ya da “kaynak” değerlendirmesi içeriğiyle tek başına Tataristan Milli Arşivi’nin yayını *Gasırlar Avazı*’ndan (Eho Vekov) takip edilebilir. Akademik incelemeler ise ayrı durmaktadır. Millî Arşivin bu bağlamda yabancı arşivlerle girdiği belge alışverişine dayanan işbirliği de bu yönelimin altyapısını oluşturmak üzere harekete geçildiğini göstermektedir. Bu yönelimde yeni ve başlangıcı 1990 öncesine de giden perspektifin, Tatar tarihi üzerine yeniden düşünme ve yazma meselesi bütünlüğünde⁶, son beş yıl içinde Tatar entellektüel elitinin, Tataristan’da okutulan tarih ders kitaplarının içeriğine ve dolayısıyla Sovyet döneminde “yok sayılan” daha hafif ifadeyle “yaşanmamış varsayılan” olguların ve içindeki aktörlerin faaliyetlerinin Türk-Tatar tarihindeki değerine yönelik kritik bakışla beraber yeni ders konu ve başlıklarının bu ders kitaplarına dahil edilmesi ve öğretiminde yöntem tartışmasıdır⁷. 1905-1917 ve sonrası Sovyet Tataristan’ın oluşumu meselesine “burjuva tarihçiliği” olarak Sovyet sonrasına göre lanetlenen

⁶ Nitekim, çok yeni sayılabilecek bir tartışma platformu, bütün Rusya çapında araştırmacıları, Rusya’daki “İslam gerçekliğini” yeniden tarihsel perspektiflerini koyarak kurmanın çabasına işaret etmektedir.; R. M. Muhammetşin (Red.), *İslam v Sovetskom i postsovetkom pronspranstve: İstoriya i Metodologičeskie Aspekti*, Materialı Vserossiyskoy konferantsii “İslam v Sovetskom i postsovetkom pronspranstve: Formı vjivaniya i bitovaniya”, Kazan, May 2003 (Kazan, 2004).

⁷ Ders kitaplarının aslında ana meselenin bir parçası olduğuna dair 1990 tarihli bir tartışma platformunun bildirimlerini de burada belirtmek lazım. “Rus olmayan” milletlerin düşünce ve toplumsal tarihinin nasıl yazılması ve öğrenilmesi, öğretilmesi gerektiği üzerine yöntemsel fikir yürütmelerin Kazan bağlamında daha erken tarihli olduğunu bu yayın ayrıca kanıtlamaktadır; bu tartışma düzlemi, 24 Mayıs 1988’de Kazan’da toplanan “Metodologičeskie Problemi İzuçeniya istorii Progressivnih napravleniy obşçestvennoy i filosofskoy Misli Narodov Rossii vtoroy polovini XIX i načala XX veka” konulu bölge bilimsel konferansdır; ve katılımcılar bugün de faal kişilerdir, konferans 1990’da yayınlanacaktır. Redaktörleri ünlü tarihçi Yahya Abdullin dışında R. Amirhanov, F. M. Sultanov’dur: *Metodologičeskie Problemi İzuçeniya istorii Obşçestvennoy Misli Narodov Rossii kotsa XIX načala XX vekov*, Kazan: Akademiya Nauk SSSR, Kazanskiy Nauçniy Tsentr, İnst. Yazıka, Literatura i İstorii im. G. İbragimov, 1990. 14 yıl sonraki tartışmalar içinse (Hakimov 2002a), ve (Gibatdinov 2004).

bir duruştan bakma uğraşı bu çerçevede yerini almaktadır. Öyle ki gerek II. Katerina reformlarıyla Rusya'daki *inorodets*lere sağlanan ve elde edilen dinî hürriyete paralel olarak Kırım'dan Kazan'a, Bakü'ye gelişen, Kırımlı İsmail Gaspıralı'nın Bahçesaray'da *usul-i cedit* hareketi ile başlayıp toplumsal, kültürel ve nihayet 1905'le beraber siyasî niteliğe bürünen Tatar ceditçiliği, bu yüzyılı önceleyen Kazan merkezli dinî teceddüd meselesi, bu mesele içinde İdil-Ural'da dinî ve tasavvufî hareketler, sufiler ve din alimleri, 19 yüzyıldan 20. yüzyıla din ve modernlik ilişkisini kurma mesaiinde bu meselenin tüm İslâm dünyasını sarsacak olan entelektüel dönüşüm üzerine düşünen, Osmanlı Türklüğü ile etkileşen bir Türk-Tatar seküler ve seküler-dinî elit tabakanın varlığının tüm dinamikleriyle anlama çabası, tabii yine başa dönülürse Türk tasavvufunun İdil-Ural'da aldığı görünümün ortaya çıkarılması gayreti burada belirgin gözükmektedir.

Merkez-çevre ilişkileri bağlamında milliyetçi entelektüel, akademik, sanatçı, yazarları, Tatar diasporası da dahil olmak üzere, 1990 sonrası merkez Federasyonla ilişkinin dinamiklerini tartışan bir kuruluşun eski başkanı ile cevap aramak mümkündür. Tataristan Cumhuriyeti'nin merkezden siyasî ve kültürel özerkliği meselesi, Cumhuriyetin, kurucu egemen cumhuriyet olarak anayasal tanımlanması sürecine doğrudan eklenir. Bu noktada yürütülen siyasî harekete desteğini üst düzeyde tutan milliyetçi hareketin, tesir gücü ancak kuruluşunun 5 yılında 2002'lerde yine kendilerince sorgulanan Bütün Dünya Tatarları Kongresi'nin eski başkanı tarihçi İndus Tagirov, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı "kansız" elde etmeleri gerçeği karşısında belirttiği gibi, 70 yılın ağır Sovyet mirasını tüm Rus olmayan halklar ekseninde sorgularken "biz o mirasın en ağırını hissetmekteyiz" hükmünün gerisinde yaptığı açıklamalar aslında, Sovyet milliyet siyasetinin yine kendi ifadesiyle "soysuzlaştırma" olarak dil ve din ekseninde bu ikisinin kaybını hedefleyen tüm sosyo-kültürel uygulama alanlarında gerçekleşen durumu sunmaktadır⁸. Bu durum şüphesiz yalnızca Tatar bağlamında değil Sovyetler Birliği'nde tüm Rus olmayan milletler söz konusu olduğunda da bir gerçekliktir.

Sovyet parçalanması sonrası kendini yeniden tanımlamanın ve millet gerçeğine dayanmanın şart olduğunu ileri süren bir başka entelektüelin düşüncesine atıf yapmak yerinde olacaktır. Putin iktidarıyla federal merkez-çevre ilişkisinde *de facto* sınırlanan egemenliğin, bunun bir görünümü olan Tataristan'da latinizasyon politikasının iflası, yine 2002 nüfus sayımının Tatar etnikliğini, din birleşenini öne

⁸ Türkiye-Rusya Federasyonu arasındaki Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları arasındaki bilimsel işbirliği çerçevesinde verilen bursla, 1999 yılında Tataristan'da 1 yıl boyunca Kazan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'ne bağlı olarak doktora tez çalışmasına yönelik araştırma faaliyetimde, Prof. İ. Tagirov danışmanımdı. Onunla yıl boyunca yaptığımız tartışmaların çerçevesi ise oldukça genişti. Bu noktada "Sovyet mirası" ve Tatar ve Tataristan bağlamı, Tatar elitleri ve kültürel yeniden canlanma meselesi, ceditçi eksen tartışmalarımızda özellikle yer tutmuştu.

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETLEŞME” TARTIŞMALARI:
TATARİSTAN ÖRNEĞİ

koymakla Müslüman Tatarlıktan kendini ayırarak olan Kreşen Tatarlığın “ayrı” etniklik olmasıyla kendini gösteren, diğer taraftan ana dil sorgulamasında dil sütunun “Tatarskiy” olarak kaydedildiği benzer Tatar içi ayrışmayı körükleyen eğilimin, Tatar bürokrat ve entellektüel eliti tarafından önüne geçilememesi, yine bu bir tarafa “yeni bölgeselcilik” olarak Moskova’dan tedavüle sunulan “kağıt üstü egemen” cumhuriyetlerin, adının idarî bölgeler ve merkezden atanan yöneticileri ile unitarizm olduğu politik bağlamı değerlendiren bu entellektüel akademik, ceditçiler klubünün kurucu üyelerindendir. Tatar süreli basınında politik yazıları yanında 1980’lerin ortasından tüm doksanlı yıllarda ceditçi mirasın edebî, dinî ve politik metinlerinin yeniden basımı ve yorumlanması mesaiinde entellektüel-akademikler arasında araştırmalarıyla öne çıkan etnososyolog Demir İshakov’un *Millet ve Siyaset: Tatar Ekseni* (2004) isimli çalışmasıyla geçen 14 yılın olduğu kadar 2000 sonrası, Putin öncesi ve sonrasına atıfla “bir arpa boyu yol almadık” gerçeğine, kazanımların varlığına karşın teslim olduğu söylenebilir⁹. Bu gerçeği daha radikal olarak dile getiren ve “Tatar, Sen Kimsin?” sorusunu sorduran (Hakimov 2002b) ise Cumhurbaşkanlığı siyasi işler danışmanı ve Tataristan Bilimler Akademisi Şihabeddin Mercani adlı Tarih Enstitüsü’nün Müdürü Rafael Hakimov’dur. Bu iki entellektüel-akademik kişilik, Tataristan bağlamında hâldeki “edilgenleştirme” hareketinin “Oğuz ve Kıpçak Türklüğü” gibi köken göndermeleriyle Federasyonun dışında kalan Türk coğrafyasına, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ve Türkiye’ye atıfla yine federasyon içinde, merkeze hakim Sovyet dönemini de atlamadan örtüştürerek, hâlde yaşayan “emperyal” Tatar fobisine; emperyal “Tatar meselesine” bağlamaktan geri durmamaktadırlar. Öyle ki bu fobi Tataristan ve Başkurdistan’da olmak üzere, İshakov’un belirttiği gibi, İdil-Ural’ın İslâm tecrübesini dikkate almamakta direnen Merkez’in yönlendirdiği “Vahhabî tehlikesi” ile ya da “Nurcular” ile adını bulan köktendinci İslâm’la, Latinleştirmenin Türkiye versiyonunun tartışıldığı bağlamda Türkiye ile yakınlaşmanın “Tatneftin ve Tüpraşın ötesine” geçmemesi gerektiği söylemiyle tercüme edilmektedir. Tatar ekseninin bu politik ve kültürel izdüşümüne eklenen ise soysuzlaştırmanın bu sefer adının “mankurtlaşma” olduğudur¹⁰. “Mankurdun başucu kitabı” adıyla

⁹ Demir M. İshakov, *Natsia i Politika, Nauçnaya publisistika* (Kazan, 2004). İshakov’un bu makaleler toplamı çalışmasına elektronik ortamda da ulaşmak için <http://www.tataroved.ru/publication/npop/11/1/> (11.04.2004)

¹⁰ Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov’un Türkçeye *Gün Uzar Yüz Yıl Olur* (Çev. Mehmet Özgül, İstanbul, Cem Yay. 1985, 1. Basım) adıyla aktarılan romanından dünya edebiyatına mal ettiği *mankurt* ve *mankurtlaşma* kavramlarının romana ait hikâyesi, *Nayman Ana* Kırgız söylencesine dayanır. Sovyet sisteminin, komünist ideolojinin Rus olmayan milletlere, başta elitlerde neticesini verecek olan, *yabancılaştırmaya* dayanan kültür siyasetlerine karşı bu söylence, ağır bir mecaz olarak Sovyet sonrası gerçekliğinde de değerini kaybetmemiştir. Halim Kara’nın, ünlü anti-komünist Leh yazar Czeslaw Milosz’un *Tutsak Zihin* (1951 Paris, Lehçe) romanında ürettiği Sovyet sisteminde siyaseten olduğu kadar daha ağır bir şekilde zihnen edilgenleşen akıllar, entellektüeller için ifadelendirdiği *ketman* kavramına gönderme yaparak başladığı ve Aytmatov’un da tutsak bir zihin olup olmadığını sorguladığı

internet sitesi Tatforum'un tartışma forumlarında son dört aydır devam eden tartışma "mankurttan açık mektup" ile sanal alemde son bulsa da bu başucu kitabında sıralan Rus-Tatar karşılaşmasının günlük ve uzun soluklu hâl, tavır, söz ve davranışlarla ifadesini bulan Rus karşısında duyulan Tatar "kompleksini" bir kabul gibi kaydeder. Aynı kabulün öbür yüzü ise site müdavimlerinin tartışma konularının mankurt gence karşılık "öteki" Tatar gençliğinin de varlığıdır¹¹. Öyle ki İshakov ve Hakimov'un ve diğer Tatar aydınların ve eğitimcilerin daima vurguyla öne çıkardıkları Tataristan'da eğitimin niteliği ve içeriğinin dil ve tarih eksenine henüz tam olarak oturmasa da, oturması gerektiği yönündeki düşünceleri sanal alemde tartışan genç hedef kitlenin kategorik olarak asimilasyon gerçeğinin farkında olduğuna da işaret etmektedir. Bu noktada Tataristan bağlamında, Çeçen-Rus savaşının Çeçen mağdurlarına kucak açan ve yardım toplamakla, Irak'ın işgaline karşı protesto gösterisi yapmakla, dayanışma konseri vermekle¹², ya da Tatar dili, tungan til yarışmaları, tüm Rusya çapında olmasa da meselâ Başkurdistan'da en iyi hatip yarışması beşincisini düzenlemekle¹³, örgütlenmesi siyasî olamayan ama içten

makalesine ayrıca başvurulabilir. Halim Kara, "Chingiz Aitmatov: A Captive Mind", *Fourth Annual Central Eurasian Studies Conference*, Indiana University, February 8, 1997. <http://www.turkishliterature.boun.edu.tr/kara1.htm> (11.04.04). George Orwell'in 1984 romanı (1949) ile beraber Milosz'un İngilizceye *The Captive Mind* (1953, 1. Baskı) ve Fransızcaya *La Pensée Captive* (1953, 1. Baskı) olarak çevrilen bu eserinin, totaliter rejimleri anlamak ve özellikle Stalinizmin dönemin dünya entellektüeli için ifade ettiği değeri alt üst eden içeriğine bu noktada dikkati çekmek lazımdır. Bugün modern klasik sayılmakla çeşitli dillere çevirisinin yapılmış olmasına karşın romanın Türkçeye aktarılmamış olması ilginçtir. Milosz kendisi ile yapılan bir söyleşide, *ketman* kavramı ile nasıl karşılaştığına dair açıklık getirir; kelimeye Irkçılık kuramının kurucularından olmakla beraber, Fransa'nın İran-Tahran diplomatik misyonunda, 1851-1853 arasında 3 yıl görev alan ve daha sonra 1860'larda tekrar İran'a giden Arthur de Gobineau'nun *Philosophies et Pensées de l'Asie Centrale* (1853) eserinde rastlamıştır.

¹¹ Tatforum sitesinde "mankurtlaşma ve asimilasyon" konu başlığı altındaki tartışma düzlemi ve sitedeki diğer tartışma konuları hakkında daha ayrıntılı yorum, makale sonunda "Siberuzayda Tatar Gençleri Tartışıyor: Tatforum" başlığıyla genişletilen Ek'te verilmiştir. Siberuzayda bu sitenin taraması beş aylık bir zaman diliminde (Ocak-Mayıs 2004) yapılmıştır.

¹² Irak'ta Amerikan müdahalesi ve işgaline karşı manifestolar Tataristan'da olduğu kadar Müslüman Tatarların yaşadığı çevre oblastlarda da bir vak'adır. Bu çerçevede *Rosbalt* haber portalında pek çok haber mevcuttur. Kazan'da St. Petersburg Askerî Topçuluk Üniversitesi'nin Kazan şubesinin klubünde gerçekleştirilen savaş karşıtı konsere Kazanlılar kadar, Kazan'daki aralarında Mısır, Ürdün, Lübnan ve Filistin temsilcilerinin de olduğu on Arap ülkesinin temsilcilerinin, Tatar sanatçılarının ve medrese ehlinin ve öğrencilerinin katıldığı, yine konserin Kur'an okunarak başladığı da muhabir tarafından belirtilmektedir. <http://www.rosbalt.ru/2003/04/01/91855.html> (04.01.2003)

¹³ <http://www.rosbalt.ru/2003/04/06/101693.html>, (04.06.2003) Rosbalt'ın Ufa'daki muhabirinden aktarılan habere göre yarışma, 4 Haziran 2003'te Ufa'da Meryem Sultanova medresesinde gerçekleşmiştir. Genç, çocuk ve kadınlar olmak üzere üç grup olarak gerçekleştirilen yarışmanın jürisinde Başkurdistan Müslümanları Dinî İdaresi Müftüsü Nurmuhmet Nigmatullin yanında Kahire el-Ezher Medresesinden de bir temsilci bulunmuştur.

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETLEŞME” TARTIŞMALARI:
TATARİSTAN ÖRNEĞİ

içe örtülü bir potansiyel güç olarak kendisini gösteren bir manzara canlandırılabilir. Bu manzaranın, millet gerçeğinin bilinç hallerini tahrik eden, Tatarlık ve Tataristanlılık arasında, bu ikisini de bir arada toplumsala mal etme çabasında uyarıcı parçalanmış elitin, zevahiri kurtarmak olarak nitelendirilen bu tarafgirliğinin, milliyetçi bir tarafgirlik olmadığını altına yapılan vurgunun ceditçi karşıtı söylemin güç kazanmaya başladığı bugünlerde, merkezin neyi “tehlike” olarak gördüğü Tataristan bağlamında hâlâ sorgulanmaktadır. En azından İshakov tarafından.

Kaynaklar

- ABDULLİN, Yahya, R. AMİRHANOV, F. M. SULTANOV (1990), *Metodologičeskie Problemi İzuçeniya istorii Obşçestvennoy Misli Narodov Rossii kontsa XIX naçala XX vekov*, Kazan: Akademiya Nauk SSSR, Kazanskiy Nauçnyy Tsentr, İnst. Yazıka, Literatura i İstorii im. G. İbragimov.
- D’SA, Nigel Savio (1999), “*Andrei Rublev: Religious Epiphany in Art*”, *Journal of Religion and Film*, Vol. 3, No. 2, October 1999. (e-metin <http://www.nostalgia.com>)
- GİBATDİNOV, Marat M (2004), “İzuçeniye istorii tatarskogo naroda i Tatarstana v şkole (traditsii i sovremennost’)” (“Tatar halkının ve Tataristan’ın tarihinin öğrenilmesi (geleneğe ve çağdaşlık)”, Tataristan Bilimler Akademisi Şihabeddin Mercanî adlı Tarih Enstitüsü, Millî Eğitim Tarihi ve Teorisi Merkezi, <http://www.tataroved.ru> (obrazovanie web sayfası), 11.04.2004.
- GÖKGÖZ, Saime Selenga (2007), *Yevfimiy Aleksandroviç Malov: İdil-Ural’da İslam Karşıtı Misyon Siyaseti*, KÖKSAV: Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi 4, Ankara.
- HAKİMOV, Rafael (2002a), “Plastilinovaya istoriya dlya slujebnogo pol’zovaniya” (“Hizmete Özel Tertiplenen Tarih”), **OGONEK**, 90-02: Spetsvıpusk (Tatarstan), İyul (Röportaj), <http://www.tataroved.ru> (publikatsiya web sayfası) 11.04.2004.
- HAKİMOV, Rafael (2002b), “Kto tı, Tatarin?” (Tatar, Sen Kimsin?)” <http://www.tataroved.ru/publication/npop/1/>, (11.04.2004). Makale elektronik ortamda yayınlanmadan önce aynı başlıkla Rusçaya tercüme edilerek *Vostoçnyy Ekspres* (Kazan, N.17-18, 26 Nisan-2 Mayıs 2002) gazetesinde basılmıştır. <http://www.rosbalt.ru/2003/04/01/91855.html> (04.01.2003) <http://www.rosbalt.ru/2003/04/06/101693.html>, (04.06.2003) <http://www.tatmir.ru/article.shtml?article=471§ion=0&heading=0>.
- İSHAKOV, Demir M. (2004), *Natsia i Politika, Nauçnaya publisistika*, Kazan. Ayrıca <http://www.tataroved.ru/publication/npop/11/1/>, (11.04.2004).
- KARA, Halim (1997), “Chingiz Aitmatov: A Captive Mind”, *Fourth Annual Central Eurasian Studies Conference*, Indiana University, February 8. <http://www.turkishliterature.boun.edu.tr/kara1.htm> (11.04.2004).
- MUHAMMETŞİN, R. M. (Red.) (2004), *İslam v Sovetskom i postsovetskom pronspranstve: İstoriya i Metodologičeskie Aspekti*, Materialı Vserossiyskoy konferantsii “İslam v Sovetskom i postsovetskom pronspranstve: Formı vıjivaniya i bitovaniya”, Kazan, May 2003 (Kazan, 2004).

EK

Siberuzayda Tatar Gençliği Tartışıyor: Tatforum

Bu makalenin hazırlığı sırasında gezinti yapılan Tatar siberuzay siteleri arasında, ağırlıklı olarak gençlerin bir tartışma ve sohbet alanı olarak kurdukları Tatforum sitesi makalenin kurgusuna malzeme veren, sosyal ve esasta kültürel problematikayı kavrayan, Sovyet öncesinden Sovyete ve Sovyet sonrasına devrederek gelen Rus-Tatar temsiliyet ilişkilerinin kesit görünümünü de gençlerin dilinden sunan metinleri içerdiği için tercih edilmiştir. Tatforum'un sanal fakat ruhsuz olmayan konuşurları siberuzayın "kimliğini gizle/gizleme ve (fakat) özgürce konuş" şeklinde bana göre özetlenen özelliğinin kültürler arası tartışma zeminlerini daha da renkli kıldığını bir kere daha gözle önüne sermiştir. Siteden aktarılan ve Rusçadan tercüme edilen e-metinlerin yalnızca bazısına tarafımdan yorumlu açıklamalar, ya da salt bilgilendirmeler; doğrudan alıntı ve aktarma ise tırnak işaretiyle verilmekle yetinilmiştir. Yine metinlerdeki retorikle ilgili kimi kavramların, göndermesel anlamları olduğu bilindiğinde italik olarak asılları da parantez içinde verilmiştir.

Tatforum.at.tt <http://tatforum.fhost.ru/phpnuke8/index.php>

"Tatar millî sitesi, Tatar halkının yeniden doğuş (veya yeniden ihya=*vozzajdenie*) ve gelişimi problemlerine ele almak üzere kurulmuştur. Bu site Tatar halkına ve onun tarihi, kültürel ve edebiyat problemlerinin incelenmesine yanı sıra Tatar halkının çeşitli alanlardaki faaliyetlerine ithaf edilmiştir. Bu site dünyadaki bütün halkların eşitliğinin ve milliyetler arası tahammül/hoşgörü (*mejnatsional'naya terpimost'*) ve saygının (*mejnatsional'noe uvajenie*) propagandasını görevleri arasında saymaktadır". İlgili site yine Tatforum adıyla kurduğu tartışma platformu (<http://tatforum.fhost.ru/phpBB2/>) ile öne çıkmaktadır. Aynı sitede, site müdavimleri olsun olmasın, sitenin amaçlarına uygun yayınlanmasını istedikleri ve gönderdikleri haberlerin yanında ('haber kısımları' kısmında) yazı ve makalelerini de e-metin olarak ('makaleler arşivi' kısmında) sunmaktadır.

Tatforum forum listesi'inde (<http://tatforum.fhost.ru/phpBB2/viewtopic.php?t=147>, ana sayfa) **tartışma sayfaları ve konuları:**

E-Kaynak: <http://tatforum.fhost.ru/phpBB2/viewforum.php?f=4>

Her bir tartışma konusunun yazarı ("nickname" ile), tartışmaya katılarak cevap verenler ve ilgili tartışma sayfalarına/hattının gezginleri yani göz atarak ilgi duyanlar olmak üzere tartışma hattının içerden ve dışardan belirlenen failleridir.

"Türkler" ana başlıklı forumun tartışma temaları

1.Yapıştırma: Türklerin dilsel-etnik ağacı, Cavalli Sforza (! işareti ile dikkate davet, yazarı **Milletçi-Kagan**, Kazan'dan katılıyor, 11.01.2004'te siteye kayıtlı, baykuş foto. 3 cevap, 77 gezgin, 14.03.2004 iletisi)

2. İki Kazak kozmonot (yazarı **Aydar**, 56 cevap, 520 gezgin)

3. Türkler insanlığa ne verdiler!!! (**Tatural**, 5 cevap, 41 gezgin)

Tatural Türklerin dünya kültürüne katkılarında dair bilgisi olanların kısa kısa yazmasını istiyor; pantolon, demir **Milletçi-Kagan**'ın verdiği cevap ilginç ve manidar: Üç budala Çingiz Türkü'nü, Toktamış, Mamay ve Timur sayesinde Rus imparatorluğunun kurulmasının yolu açıldı. (19.03.2004 iletisi, Tatural ise 18.03.2004 kayıtlı) Hep tekrarlanan şu ifade yine ilginç "Tatarın oltaıyla geldiği yerde Yahudi ağıyla hiçbir şey yapamaz" (bu

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETTEŞME” TARTIŞMALARI:
TATARİSTAN ÖRNEĞİ

cümle Milletçi Kagan'ın tüm iletilerinin sonunda vardır.) Bu soruya cevap veren bir diğer kişi **Rauşan** (Aşağı Kama kıyılarından, Usame bin Ladin fotog.) “”Slav” yazısını-hayvanlar Türkler öldükten sonra “vaftizlediler” ve Methodius ve Krill “adını verdiler””; Rauşan'a cevap veren **Asker** (Ufa'dan, genç erkek çizgi roman tipi) onu düzeltiyor: “Slav” değil Bulgar (oku Türk) yazısını. Asker ise ne yazdığını bildiğini bildirerek tırnak işareti kullandığını Rauşan'ın dikkatine sunuyor. Milletçi-Kagan ise bu konuda desteklenmeyen bir versiyon olarak Methodius ve Krill'in glagolitik alfabeyi de Türk Runik temelinde oluşturduklarına dair bir yerde bir şeyler okuduğunu yazıyor, ve glagolitik alfabeler hakkında bir site adresi veriyor. (hepsi 19.03.2004 tarihinde yazışıyor.) Ve diğer tartışma konu ve başlıkları şöyledir:

4. Tarihin sayfaları (**Rauşan**, 112 cevap, 1137 gezgin)
5. Finugor halkları-bizim iyi komşularımız (Rauşan, 131 cevap, 1245 gezgin)
6. Udmurtlar ve Mariler animizme dönüyorlar (Milletçi-Kagan, 7 cevap, 102 gezgin)
7. Türklerin antropolojisi (**Asker**, 88 cevap, 963 gezgin)
8. Uygurlar (Milletçi-Kagan, 105 cevap, 1122 gezgin)
9. Tengricilik (**Kazak**, 3 cevap, 42 gezgin)
10. Kazaklar ve Tatarlar (**Kazah**, 30 cevap, 489 gezgin)
11. Türkler (Milletçi-Kagan, 25 cevap, 431 gezgin)
12. Altın Orda (Kazah, 30 cevap, 274 gezgin)
13. Avrupa'nın eski Türk nüfusu (**Kazak**, 1 cevap, 36 gezgin)
14. Sümerler (Kazak, 7 cevap, 53 gezgin)
15. Etrüskler (Kazak, 10 cevap, 110 gezgin)
16. Moskova'da 1 milyon Azerbaycanlı yaşıyor (**Milletçi-Kagan**, 30 cevap, 331 gezgin)
17. Rusya Türkleri birleşiniz! (Asker, 8 cevap, 100 gezgin)
18. Manas destanının Tatar koleksiyoneri (Kazak, 3 cevap, 60 gezgin)
19. Oguzlar ve Ogurlar (**Milletçi**, 1 cevap, 52 gezgin)
20. Sahaların tarihinden önemli bir rol oynayan Tatar (Milletçi-Kagan, 4 cevap, 92 gezgin)
21. Çuvaş dili-Bulgarcanın aynısı mı? (Milletçi-Kagan, 15 cevap, 190 gezgin)

Tatforum'da Kimlik Tartışmaları: Mankurtlaşma ya da Mankurt'un Başucu Kitabı
(E-Kaynak: http://tatforum.fhost.ru/phpnuke8/modules.php?name=Stories_Archive)

En çok okunan (makale reytingleri hesaplanmaktadır, bu yazının ise 4.5) makale sıralamasında başı çeken, **Asker** takma adıyla yazan müdavime aittir. Makalenin sitede yayın tarihi 28.02.2004 olarak gözükmektedir ve yine tatforum'un müdavimlerinden **Tatarin-barin** tarafından cevap yazılmıştır. Asker, Brejnev döneminin sonunda doğduğunu makalesinin başında belirtir. Yaklaşık 2 sayfayı bulan bu yazı tatforum tartışma başlıkları arasında 'millî bilinçlenme' üst başlığı altında yazı başlığı verilerek tartışmaya ve cevaba açılmıştır. Asker'in yazısının başlığı ise oldukça vurucudur: “**Tatar'ın yolu: Rusperestlikten Tatarperestliğe. Kişinin dünya görüşü nasıl değişir**”. Asker yazısına başlamadan önce, Çeçen-Rus savaşında Ruslar tarafından öldürülen Çeçen lider Cahar Dudayev'in şu sözüne yer verecek kadar da kendi “yolunu” çizerken geçirdiği evrime dair radikal bir giriş yapmıştır: “insanlığa karşı dünyada Rus şovenistinden daha adi bir suçlu yoktur.”

En çok okunan bir diğer makale ise, dizi yazı olacak kadar yoğun içeriklidir. Tatforum'da 3 kısımda sunulan bu makalenin yazarı Vahit İmamov imzasını taşımaktadır: “**Tatarların Gizli Tarihi**” başlığındaki bu dizinin reytingi 4.66 ve yazıya 3 cevap gelmiştir. Bu yazı dizisinin ilk kısmını müdavim **Tatarin-barin** 14.03.2004 tarihinde siteye koymuştur, kaynak

kişi ise müdavim **Kunak**'tır. Yazının devamı da ('Tatarların gizli tarihi 2 devam') **Kunak** tarafından gönderilmiştir.

Şamil tarafından siteye 01.03.2004 tarihinde yerleştirilen "**Tatar erkeğinin Rus kadınla milliyetler arası evlilik tecrübesi**" başlıklı yazının yazarı **Demir**'dir. Demir'in aile tecrübesi kendi dilinden verilmektedir. Bu yazıya 01.03.2004 tarihli **Kunak**'ın yorumu ve 02.03.2004 tarihli **Tatarin-barin**'in kısa yorumu izler. **Kunak** takma adlı müdavimin **Kazak** takma adlı müdavimden aktarma yolladığı "**karma ailelerde çocuklar nasıl yetiştirilir**" sorusu üzerinden açılan tartışma konusu, Tatar baba ve Rus anne ya da tersi durumdaki evliliklerde çocukların hangi ebeveynin tesiri altında yetiştirildiği ve buna verilen Tatar baba-Rus anne örneği ile açıklanır. Yine bu konunun üst başlığını oluşturan "**milliyetler arası evlilik tecrübesi**" en çok okunan yazı sıralamasında, yazı reyitiyle (5) ve bu yazıya verilen 4 cevapla öne çıkar. 07.03.2004 tarihinde Tatarin-barin ilgili tartışma düzlemine kaynağı bir başka e-metin olan "karma evlilikler" başlıklı bir kısa yazı koymuştur. 08.04.2004 tarihli **Kunak**'tan gelen yorumla beraber aynı tarihli Tatarin-barin'in yorumu. **İl-şad**'ın 08.04.2004 tarihli kısa yorumu.

Tatforum'un sıkı müdavimlerinden **Milletçi-Kagan** 25.02.2004 tarihli yazısı ile başlayan ve daha sonra en çok okunanlar sırasında başı çeken "mankurtun başucu kitabı" tartışma hattının kurucusudur. Milletçi birden aklına "Mankurtun başucu kitabı"ni oluşturma fikrinin geldiğini yazarak, müdavimlere ve site ziyaretçilerine ilginç geldiği takdirde türlü günlük yaşam hallerini madde madde mesela hedefi 99 olarak koyarak kendisi ilk üçünü sıralamakla başı çekiyor, aklına gelen varyantları bu listeye eklemelerini bekliyor ve liste oluştuktan sonra sitede "mankurtun başucu kitabı" diye yayınlayalım teklifini yapıyor. Hemen bu teklifin ardından aynı tarihte siteye uğrayan **Sasha**, Milletçi'nin bu önerisinde kullandığı tüm ifadeleri tersine çevirerek, Milletçi'nin "aklıma "tatanatsi'nin başucu kitabını" oluşturma fikri geldi, öyleyse ben natsi'yim (naziyim) demek ki –malıyım (dişil-eril) 1...2...3... (bkz.aşğ.ilk 3 madde)nin tersini yazıyor ve "kafa buluyor", Milletçi ilerleyen sayfalarda Sasha'yla hiç muhatap olmuyorsa da diğer müdavimlerden bir ikisi Sasha'yla "dalga geçiyor". **Rinat Pitserski** adlı bir başka konuk (muhtemelen St.Petersburg'tan) Sasha'ya cevabında onun takma adı Latin harfleriyle yazmasından dolayı sözü çeviriyor (3.maddeyi) "yoksa otobüsteki nine Saşa (Krille yazılı) olmasın" yani Rus ninesinin Tatarca'yı anlamayacağına gönderme yaparak! Site müdavimlerinden **Rüstem** (Ufa'dan) Sasha'nın yazdıklarına atıfla şu uyarıyı yapıyor: "Bu sitenin Tatar dilli ziyaretçilerinin çoğunluğu en az üç dile vakıflar ve üçüyle de kendilerini ifade edebilirler, bu yüzden sözcüklerle daha az oynayınız. *İnorodets*lerin size "natsi"nin (:millet) (natzist'ten: nazi) ve "natsionalist"in (:milliyetçi) farkını açıklayacak olmaları size belki utanç gelebilir. İyi de mevzu mankurtlara gelince neden gocunmaktasınız ki?" **Rahmetov- Gasker**'in (Moskova'dan) listeye önerdikleri " işte gerçek bir mankurt –malı (4...5...maddeleri yazar) ile liste doldurulmaya devam eder. **Sasha'dan Rüstem**'e cevap gecikmeden gelmiştir: "hiç de utanç değil, sizin variantınızı dinliyorum, gocunmuyorum ve aralarından bazılarının kendilerine benzemeyenlerle ilişkilerinde var olan saldırganlığa üzülüyorum. Bence kişilerin boyunlarına asılan her hangi bir yafta "millet" akımına sürüklüyor. Bu arada söyleyeneze hangi dillere vakıfsınız?" (inanmadığına işaret). Rüstem konuyu uzatmıyor. Milletçi-Kagan sabırsızlanıyor ve varyantları sıralamaların belirterek "yorum yapıyorsunuz, lütfen" uyarısı yapıyor. **Asker** (Ufa'dan) 6.maddeyi, Milletçi-Kagan 7. ve 8. maddeyi, Rüstem 9. maddeyi, **Aydar** (konuk) ise 10. maddeyi yazıyor. **Newman-Tarhan** (Almatı'dan, 26.02.2004) 11.maddeyi ekliyor ve yazısına şu kayda değer notu düşerek karma evliliklerde "anadil", "öğrenilen" ve "kullanılan dil" ayrımını örneklendiriyor: "Tatar olan eşim Karagan'da Ruslar arasında büyümüştür. Onun

SOVYET SONRASI RUSYASINDA “MİLLET” VE “MİLLETLEŞME” TARTIŞMALARI:
TATARİSTAN ÖRNEĞİ

kız arkadaşı Sveta (babası Mordva) Rus olarak nüfusa kayıtlıdır. Bu Sveta şimdi bir Tatarla evlidir. Çocuklar da her halde Rus olarak kaydedileceklerdir. (her halukârda erkek kadının dümen suyuna gider.)” Tarhan, Pazar günü Namedni kanalında Çulımlar hakkında bir program gösterdiklerini de kaydeder. Bu programda Asyavî yüzü aşikâr bir okullu kızın söylediklerini aktarır: “ne kadar Tatarsam o kadar da Rusum” ve devam eden Tarhan programda adlandırıldığı gibi diğer bilgi bir notunu parantezde vererek ‘göçebe Çulım Tatarlarının 2000 kişiden ibaret olduğunu ve bunlardan yalnızca 30’nun kendi dilini bildiğini aktarır. **Dus** (konuk, 28.02.2004) Tarhan’a cevaben: “Bunun Rusya Federasyonu’nun bütün küçük halklarının problemi olduğunu, mutlaka dil ve kültürün öğrenilmesi için millî bilinç uyandırılması gerektiğini belirterek yollardan ikisini önerir: 1. İslâm 2.spor faaliyeti. İkisi de birbirini dışlamaz. **Rinat Piterski** (28.02.2004) “Mankurtun milliyeti: mankalı kurt” şeklinde kısa bir not yazar.

Milletçi-Kagan’ın başlattığı Mankurt fırtınası bu sefer Tatarin-barin tarafından destekle geliştirilmeye devam edecektir: **En çok okunan yazıların başında gelen “Mankurtlar için: Mankurtun başucu kitabı”** Tatarin-barin tarafından siteye 02.03.2004 tarihinde koyulan “mankurtun başucu kitabı” başlıklı ilginç yazı aslında sitenin belli müdavimlerinden gelen yazılarla desteklenmiştir. Tatarin-barin Rus karşısında Tatar’ın ama mankurt Tatar’ın günlük hayatta olduğu kadar tarihsel olarak yaşaya geldiği aşağılık kompleksinden öte assimile olan/edilen Müslüman Tatar’ın Rus’la “yüzleşme” anında ortaya çıkan ifade kalıplarından hal, davranış ve tavırlarını yanında Rus’la yüzleşmenin Tatar cephesini (yani mekanda yalnızca Rus’un olmadığı durumlar) dil, din ve tarihi bilmek (bilmemekle) kıstasıyla yani Tatar gibi yaşamak ile kendini gösteren (veya tersi) akla gelen ve yaşanan durumların bir listesini vermiştir. 25 maddelik bu ‘mankurtun başucu kitabı’nda yer alan durumların bazılarını ise site müdavimleri göndermiştir. 25 maddelik bu Mankurt’un başucu kitabında, Tatar cephesini temsil eden versiyon gereklilik kipinin karşısında yalnızca ilk iki maddede, Tatar gençlerinin polemige girdiği Sasha’ya atfen bir de “Sasha versiyonu” yer alacaktır; şüphesiz bu versiyon yukarıdaki tartışma bağlamında sarfedilen ve Rusçanın verdiği imkânla sözcük oyunu ile ifadesini bulan; “millet” sözcüğü “Nazi” ile söylenişte ses benzerliği ve fakat yazılıştaki da yalnızca tek harf farkıyla s/z (natsi/natzi), Sasha’nın bu başucu kitabını oluşturanları “ırkçı” olarak ithamından karşı cevap ve duruşun kurgulanmasına fırsat verecektir. Bana kalırsa Mankurtlaşmanın görünümünü geçmiş gerçeklikten bugünün gerçekliğine “hayattan” taşıyan ve kendileri “milliyetçi olarak yaftalamaktan” imtina etmeyen Tatar gençlik temsiliyeti, Sasha’nın “ismini Rusça” almakla sözde Rus olduğunu düşüncelerini isteyen “mankurt bir Tatar” muamelesine de tâbi tutmuşlardır. Nitekim başucu kitabının 16. maddesinde kaydedilen “Çocuklarına “Seryoja, Saşa” cinsinden isimler vermeliş ki yeri geldiğinde kendi isimlerini gizleyebilsinler.” durumu bu yorumu da kuvvetlendiren içeriği sunmaktadır. (Rüstem, İl-şad, Ahmet, Ak-bars, Kunak) Tatar mankurtizm fenomeni. Yazının reytingi 4.07 ve cevap sayısı 13.

Ben mankurtum demek ki -mahım (ya da -malısın..)

1. İsmimi bu sefer değil de diğer sefere bozduklarında sevinmeliyim. (sasha versiyonu: ismimi düzgün bu arada aksansız ve Kazan ağızıyla söylediklerinde sevinmeliyim)
2. Bütün Tatarları hakir görmeliyim/hor bakmalıyım. (sasha versiyonu: Bütün Tatar olmayanları hakir görmeliyim)
3. Otobüste nine beni Tatarca selamlarsa onu anlamamazlıktan gelmeliyim. (sasha versiyonu: Otobüste nine beni Tatarca selamlamazsa onu anlamamazlıktan gelmeliyim)
4. Ne mutlu ki, mahcubiyet işareti yoksa, sana Tatarca selam veren kişiyle, o da hiçbir şeyden çıkmaz ise, konuşmalısın.

5. Domuzla votkayı tadarken Tatarlar hakkındaki gerzekçe ve aşağılayıcı anekdotlara kıs kıs gülmelisin.
6. TV’de Tatar (Başkurt) millî konserini ‘fumla’ diye çığlıklarla gösterdiklerinde, hemen birkaç kanal gezmelisin ki bu konseri tercüme eden kanalda durabilesin.
7. Tatar millî hareketleri hakkında hiddetle konuşmalısın.
8. Milliyetler arası evlilikten doğan çocukların daha yetenekli ve daha güzel olduklarını varsaymalısın.
9. Doğum gününde bir yandan ziftlenirken diğer yandan “Moskova gecelerinde” şarkısını tutturmayı denemelisin.
10. Tatar forumlarına/toplantılarına düzenli olarak uğramalı, katılımcıları tartışmalardan usandırına kadar Tatar karşıtı görüşlerini açığa vurmalısın
11. Çocuklarına Tatar olduklarını söylemekten çekinmeli ve Rus olarak kaydolmalarını sağlamalısın.
12. Müdür olduğunda, ziyaretçi “Mümkün mü” (metinde Tatarca) diye sorduğunda, “kapıda bekleyiniz!” ya da derin bir nefes vererek “Gi-ri-niz!” şeklinde cevaplamalısın.
13. Ruslar Tatarlar hakkında olumsuz yargıda bulduklarında onlarla nasıl olursa olsun hiç bir münasebetin olmadığı görüntüsünü vermelisin.
14. Kişiliğinin ve dış görünüşünün bütün olumsuz özelliklerinin Tatar genlerinden geldiğini kabul etmelisin.
15. Herhangi birisi Tatarların gerçek başarılarından dem vurup pohpohlamaya başladığında, alaylı bir edayla Tatarların “tekerleği de icat ettiklerini” hatırlatmalısın.
16. Çocuklarına “Seryoja, Saşa” cinsinden isimler vermelisin ki yeri geldiğinde kendi isimlerini gizleyebilsinler.
17. Tatar halkının tarihinin a’dan z’sini bilmemelisin.
18. Geceleri kimse görmeden iç yağı yemelisin ve “özünü” de içmelisin ve “her halukârda kazı ve ayrandan yeğdir” demelisin.
19. Yılda iki defa büyük bayramlarda mescite gitmelisin ve sonra yanındakiyle en yakın meyhaneye gitmeli ve Kurban ve Uraza (Ramazan) bayramını normal insanlara uyduğu gibi kutlamalısın.
20. Uygun bir halde, anketlerde milliyetinle ilgili kimlik bilgilerini büyük sütunun kalbine “Rus” (eril-dişil) olarak kaydetmelisin.
21. Oleg Guzmanov icrasıyla “Birleşik Rusya” şarkısının kaydını satın almalı ve sabahın köründe sesini kökleyip dalmalısın ki etrafındaki herkes “kimin kim olduğunu” (*kto is who*) bilsin.
22. Eğer aniden müdür olursan, iş arkadaşlarını Ruslar, Yahudiler, Çuvaşlar, Eskimo ve Papualılar arasından seçmelisin, son kertede kendin gibi mankurtları yanına almalısın. Fakat asla Müslüman Tatarı değil. Aralarından biri bundan dolayı çileden çıkacak olduğunda, gururla cevap vermelisin: Ben enternasyonalistim, benim için en önemlisi kişinin milliyeti değil meslekî niteliklerdir.
23. Müdür olduğunda, odanda başının üstüne Putin’in fotoğrafını asmalı ve yanına da Rusya’nın bayrağını, hatta Tataristan’da olsan bile koymalısın (bu noktada Tataristan bayrağını ortadan kaldırman arzu edilir.)
24. Asla Tatar süreli yayınlarına abone olmamalısın
25. Bütün gücünle ciddi millî meseleleri tartışmaktan kaçmalısın. Hatta tiyatroya gitsen de ciddi oyunlardan kaçınmalı ve adî bir kara mizaha bilet almalısın. Ve hatırla: bu “kültürel faaliyette” önemli olan antrakttır. Antrakt zilini duyduğun anda büfe uç ve votkayla domuz gibi cıyaklayana kadar kızar.